

پرسشنامه مزاج حکیمی جهت تعیین مزاج تر و خشک کبد

Hakimi Liver Mizaj Questionnaire (HLMQ) A Self Report Scale for Wet/Dry Liver Mizaj Identification

در پاسخ به سوالات زیر به نکات گفته شده توجه کنید:

اگر علائم شما در طول زمان تغییر کرده است، برای پاسخ به سوالات، ۳ ماه گذشته را در نظر بگیرید.

با توجه به اینکه در طول هفته چقدر این علامت را تجربه کرده‌اید و اینکه آن علامت تا چه حد بر فعالیت‌های عمومی شما (کار، تفریح، خوردن و خواب) تاثیر گذاشته است، به طیف پاسخ کاملاً موافق یا مخالفم و موافق یا مخالفم پاسخ دهید.

اگر درباره پاسخ مطمئن نیستید یا به خاطر نمی‌آورید، بهترین و نزدیکترین پاسخ را انتخاب کنید.

تاریخ..... نام و نام خانوادگی..... سن..... تلفن همراه.....

پاسخ					گویه	شماره سوال
خیلی چاق ۱۰۰	چاق ۷۵	نه چاق و نه لاغر ۵۰	لاغر ۲۵	خیلی لاغر ۰	از نظر تناسب اندام ، خود را چگونه ارزیابی می‌کنید؟	۱
سریع چاق می‌شوم ۱۰۰	چاق می‌شوم ۷۵	نه چاق می‌شوم نه لاغر ۵۰	لاغر می‌شوم ۲۵	سریع لاغر می‌شوم ۰	استعداد چاقی و لاغری شما چگونه است؟	۲
خیلی چاق ۱۰۰	چاق ۷۵	نه چاق و نه لاغر ۵۰	لاغر ۲۵	خیلی لاغر ۰	چاقی شکمی شما چگونه است؟	۳
کاملاً موافقم ۱۰۰	موافقم ۷۵		مخالفم ۵۰	کاملاً مخالفم ۳۷/۵	چربی بازو و پهلوی و شکم و .. در بدن من زیاد است.	۴
کاملاً موافقم ۱۰۰	موافقم ۷۵		مخالفم ۵۰	کاملاً مخالفم ۳۷/۵	احساس سنگینی در بدنم می‌کنم.	۵
کاملاً موافقم ۱۰۰	موافقم ۷۵		مخالفم ۵۰	کاملاً مخالفم ۳۷/۵	شروع کارها برایم دشوار است اما اگر شروع کنم تا آخر ادامه می‌دهم.	۶
خیلی بیشتر شده ۱۰۰	بیشتر شده ۷۵	تغییری نکرده ۵۰	کمتر شده ۲۵	خیلی کمتر شده ۰	تعریق شما نسبت به قبل چه تغییری کرده است؟	۷
کاملاً موافقم ۱۰۰	موافقم ۷۵		مخالفم ۵۰	کاملاً مخالفم ۳۷/۵	صبح‌ها صورت یا زیر چشم و یا پلکم پف دارد.	۸
کاملاً موافقم ۱۰۰	موافقم ۷۵		مخالفم ۵۰	کاملاً مخالفم ۳۷/۵	پاهایم ورم دارد و یا احساس می‌کنم گاهی کفش‌هایم تنگ می‌شوند .	۹

نحوه نمره دهی :

ابتدا بر اساس نمرات تعیین شده از ۰-۱۰۰ به هر گویه نمره دهید. سپس

مجموع نمرات گویه‌های ۱ تا ۵ که برابر با ..... می باشد را در ۰/۶ ضرب کنید.

مجموع نمرات گویه‌های شماره ۶ و ۷ را که برابر با ..... می باشد را در ۰/۲۵ ضرب کنید.

مجموع نمرات گویه‌های شماره ۸ و ۹ را که برابر با ..... می باشد را در ۰/۲ ضرب کنید.

جمع نمرات را محاسبه کنید.

۲۳۷/۵ ≥ تر ۲۳۷/۴ - ۲۰۵/۶۴ معتدل ۲۰۵/۶۳ ≤ خشک

چک لیست مزاج حکیمی جهت تعیین مزاج تر و خشک کبد

Hakimi Liver Mizaj Check list (HLMC) A diagnostic tool for Wet/Dry Liver Mizaj Identification

بسمه تعالی

نام خانوادگی بیمار: سن ..... شغل ..... محل زندگی ..... وزن ..... قد.....

تاریخ:

نام و نام خانوادگی استاد:

شماره سوال	گویه	پاسخ						
		۱۰۰	۷۵	۵۰	۲۵			
۱	وضعیت چاقی و لاغری عمومی بیمار را بر اساس وضعیت ظاهری فرد بدون در نظر گرفتن BMI چگونه ارزیابی می‌کنید؟	خیلی چاق	نسبتاً چاق	معتدل	نسبتاً لاغر	خیلی لاغر		
۲	میزان چربی بافت بیمار را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ از فرد بخواهید که در حالیکه در کنار میز نشسته است نوک آرنج خود را روی میز بگذارد به نحوی که مچ دست وی به سمت بالا باشد، با ثابت نگه داشتن مچ فرد از وی بخواهید که بازوی خود را flex و Extend نماید. با دست دیگر وضعیت عضلات و چربی بازوی فرد را و نسبت مقدار آنها بایکدیگر را بررسی نمایید	بافت چربی خیلی زیاد	چربی زیاد	معتدل	چربی کم	کاملاً بدون چربی		
۳	میزان بیرون زدگی تیغه میانی استخوان تیبیای ساق پای بیمار را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ وضعیت تیغه میانی استخوان تیبیا را از نظر میزان بیرون زدگی در مشاهده و معاینه بررسی کنید	به شدت غائر	غائر	معتدل	بیرون زده	کاملاً بیرون زده		
۴	وضعیت چاقی شکمی بیمار را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ مشاهده شونده صاف بایستد و نفس را بیرون بدهد. ضخامت لباس او نازک و حد اکثر در حد ۰/۵ سانتی متر باشد. سپس از پهلو به شکم بیمار نگاه کنید و میزان به دست آمدن چربی شکم و پهلو بیمار را ارزیابی کنید	خیلی چاق	چاق	متعادل	صاف و تخت	گود و فرورفته		
۵	چاقی شکمی بیمار را با توجه به نسبت دور کمر به باسن چگونه ارزیابی می‌کنید؟ کوتاهترین اندازه کمر بالای ناف را با متر اندازه بگیرید. بزرگترین اندازه دور باسن را هم اندازه بگیرید. اندازه دور کمر را به اندازه دور باسن تقسیم کنید و با جدول زیر مقایسه کنید.	چاقی شکمی دارد	چاقی شکمی ندارد	-	-	نسبت دور کمر به باسن در آقایان	نسبت دور کمر به باسن در خانمها	استدلال
						$0.95 > \text{یا}$	$0.8 > \text{یا}$	چاقی شکمی ندارد
						$0.96 - 1$	$0.81 - 0.8$	چاقی شکمی دارد
						> 1	> 0.8	چاقی شکمی زیاد
۶	وضعیت ترهل شکمی بیمار را در معاینه چگونه ارزیابی می‌کنید؟ بیمار بنشیند. ضخامت لباس او کمتر از ۰/۵ سانتی متر باشد و گرنه لباس را از روی شکم کنار بزند. سمت راست بیمار بایستید و دو نقطه متناظر زیر دنده‌های سمت راست و چپ را بین دو انگشت بگیرید و سپس به سمت خارج بکشید. میزان کشیده شدن و بدست آمدن بافت نرم نشانه میزان ترهل است	به شدت مترهل	کمی مترهل	معتدل	کمی صلب	به شدت صلب		
۷	وضعیت ترهل بافتی بیمار را در مشاهده چگونه ارزیابی می‌کنید؟ میزان افتادگی و ترهل عضلات صورت و وجود غب غب را مشاهده کنید	به شدت مترهل	کمی مترهل	معتدل	-	-		
۸	میزان عضله بیمار را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ روش سنجش مشابه سنجش میزان چربی است	کاملاً عضلانی	کمی عضلانی	معتدل	عضله کم	عضله بسیار کم		
۹	میزان بیرون زدگی استخوانهای کلاویکول بیمار را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ استخوانهای کلاویکول را از نظر میزان بیرون زدگی در مشاهده و معاینه بررسی کنید	به شدت غائر	غائر	معتدل	بیرون زده	کاملاً بیرون زده		

۱۰	میزان خشکی ناخن بیمار را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ ناخن را از نظر پوسته شدن یا خطوط طولی روی ناخن یا نرمی و انعطاف پذیری ناخن بررسی کنید	به شدت خشک	خشک	معمولی	کمی	به شدت نرم
۱۱	میزان رطوبت دهان و زبان بیمار را به طور کلی چگونه ارزیابی می‌کنید؟ از فرد بخواهید زبان را کامل بیرون بیاورد و به سمت پایین بچرخاند. به طوری که پشت زبان به لب پایین بچسبد. سپس زبان را به طور کلی از نظر شدت وضوح پرزهای زبان، ضخامت پهنای زبان، وجود آثار تخریب و میزان بزاق ارزیابی کنید.	به شدت خشک	خشک	نرمال	مرطوب	به شدت مرطوب

نحوه نمره دهی: ابتدا بر اساس نمرات تعیین شده از ۰ - ۱۰۰ به هر گویه نمره دهید. سپس مجموع نمرات گویه‌های ۷ تا ۱۱ را که برابر با ..... می باشد را در ۰/۲ ضرب کنید. جمع نمرات گویه شماره ۸ و ۹ را که برابر با ..... می باشد را در ۱/۷ ضرب کنید. جمع نمرات گویه شماره ۱۰ و ۱۱ را که برابر با ..... می باشد را در ۰/۵ ضرب کنید. جمع نمرات را محاسبه کنید.

جمع نمرات: $333/4 \geq$ تر $301-333/4$ معتدل $301 \leq$ خشک

توضیح جهت پژوهشگران محترم

پرسشنامه ۹ سوالی و چک لیست ۱۱ سوالی تعیین مزاج نر و خشک کبد اولین پرسشنامه و چک لیست ارزیابی مزاج تر و خشک کبد در طب ایرانی است که کلیه مراحل اعتبار سنجی را طی نموده است. نتایج این مطالعه در پایان نامه با عنوان طراحی و بالینی سنجی ابزار تشخیصی مزاج تر و خشک کبد در طب سنتی ایران در دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی گزارش گردیده است. این ابزارها با استفاده از شاخص های مد نظر منابع مکتوب طب ایرانی جهت تعیین تر و خشک کبد و با مشارکت حداقل ۳۰ متخصص طب ایرانی و متدولوژیست با تجربه در حیطه ابزار سازی جهت افراد ۶۰-۲۰ سال طراحی و اعتبار سنجی شده است و در آینده نزدیک مقالات آن به جامعه علمی تقدیم می‌گردد. توصیه می‌گردد همکاران ارجمند جهت استفاده از این ابزارها در هر گونه پژوهش، مستندات مرجع آن را به اساتید راهنما یا مشاور پروژه خود شامل متخصص طب ایرانی و همچنین اپیدمیولوژیست یا متخصص آمار زیستی ارایه نمایند و در صورت موافقت ایشان از پرسشنامه یا چک لیست و یا هر دو استفاده نمایند.

گزارش مختصر روند طراحی و اعتبار سنجی پرسشنامه و چک لیست

پرسشنامه خود اظهاری تعیین مزاج تر و خشک کبد شامل ۹ سؤال است که جهت تعیین وضعیت مزاج کبد از نظر تر و خشک بکار می‌رود. این پرسشنامه توسط حکیمی و همکاران در سال ۲۰۱۹ طراحی و روایی و پایایی آن مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش جهت تبیین مفهوم مزاج و سوء مزاج تر و خشک کبد، از روش تحلیل مفهوم هیبریدی شامل سه مرحله نظری (مروری بر مطالعات)، کار در عرصه (مصاحبه)، و تحلیل استفاده شد. با استفاده از ۱۱ کتاب مرجع طب ایرانی و مصاحبه با ۱۶ نفر از متخصصان طب سنتی علایم و نشانه‌های مزاج و سوء مزاج تر و خشک کبد استخراج و به ازای هر علامت یک تا سه گویه و در مجموع ۲۸۰ گویه طراحی شد. در مرحله بعدی روایی صوری و محتوای پرسشنامه با مشارکت ۳۰ داوطلب و ۱۱ متخصص طب ایرانی انجام و نهایتاً ۵۱ گویه باقی ماند. پایایی گویه‌ها با انجام آزمون- باز آزمون با مشارکت ۲۶ داوطلب و به فاصله زمانی سه هفته انجام شد. همبستگی درونی پرسشنامه بیش از ۰,۷۵ محاسبه شد و شاخص ثبات به روش آزمون بازآزمون با محاسبه شاخص کاپای اصلاح شده، شاخص جیوت و آلفا کریپندر محاسبه شد. بر اساس صالح دید کارگروه اپیدمیولوژیست و متخصصین طب سنتی گویه‌ای حذف نشد، زیرا در جدول توافقی، مجموع توافق کامل و نسبی برای گویه‌هایی که کاپای اصلاح شده یا جیوت بالاتر از ۰,۴۰ داشتند، قابل قبول بود.

جهت حصول توافق بهتر در تشخیص متخصصان، طی یک نشست سه روزه با شرکت ۱۴ نفر از متخصصین طب ایرانی، علایم برگرفته از متون و مصاحبه متخصصان و داوطلبان ارایه و پس از بحث گروهی کرایتریای ماژور و مینور مزاج تر و خشک کبد از بین علایم انتخاب گردید. روایی سازه و ملاکی با استفاده از روش Known-groups validity بررسی شد. بدین صورت که جهت تعیین استاندارد طلایی ۲۱۸ شرکت کننده توسط یک تیم ۳ نفره از متخصصین طب ایرانی عضو هیات علمی دانشگاه با حداقل ۵ سال سابقه کار بالینی و پژوهشی ویزیت گردیده و مزاج کبد شرکت کنندگان با استفاده از کرایتریای مشخص شده و تشخیص بالینی متخصصان تعیین و بصورت جداگانه ثبت شد. از بین این افراد در تعیین مزاج ۲۰۶ نفر بین متخصصین توافق کامل یا نسبی وجود داشت که مزاج های تعیین شده بعنوان استاندارد طلایی در نظر گرفته شد. همزمان شرکت کنندگان پرسشنامه را نیز تکمیل نمودند. پس از انجام روایی سازه به روش گروه‌های شناخته شده، آنالیز واریانس انجام شد و ۹ گویه باقی ماند.

علاوه بر روایی سازه به روش گروه های شناخته شده، تحلیل عاملی نیز بر روی ۹ گویه باقیمانده انجام شد و ۳ فاکتور استخراج شد. تحلیل عاملی نهایی نشان داد فاکتور اول شامل ۵ گویه و فاکتور دوم و سوم هر کدام نیز شامل ۲ گویه هستند. بر اساس تصمیم گیری تیم کارگروه، فاکتور ۱، فاکتور چاقی یا امتلاء، فاکتور ۲، میزان ادم و فاکتور ۳ کیفیت صدور افعال و میزان تعریق در نظر گرفته شد. از نقاط قوت این ابزار وزن دهی متفاوت به گویه ها است. وزن دهی فاکتورها بر اساس مدل رگرسیون خطی انجام شده است. در این روش، متغیر وابسته، تشخیص نهایی مزاج تر و یا خشک کبد و یا اعتدال توسط تیم متخصصین به عنوان استاندارد طلایی است و متغیر مستقل، در یک مدل مجموع نمرات و در مدل دیگر متوسط نمرات ۳ فاکتور در نظر گرفته شد. دقت مدل دوم یا بر اساس متوسط نمرات ۳ فاکتور بهتر از مدل اول بود. بر اساس این روش فاکتور ۱ یا امتلاء با ۵ گویه بیشترین وزن را داشت.

چک لیست:

چک لیست اولیه شامل ۹۸ گویه بود که پس از انجام روایی صوری کیفی و کمی و حذف گویه های با ضریب تاثیر کمتر از ۱،۵ تعداد گویه ها به ۵۸ گویه رسید. پس از انجام مراحل مختلف روایی محتوا ۳۱ گویه به مرحله پایایی راه یافت. پایایی ابزار توسط ۱۰ متخصص برای ۲۱ بیمار به فاصله ۳ هفته مورد ارزیابی قرار گرفت. همبستگی درونی پرسشنامه بیش از ۰،۷۵، محاسبه شد و شاخص ثبات به روش آزمون بازآزمون با محاسبه شاخص کاپای اصلاح شده، شاخص جیوت و آلفا کریپنדרف محاسبه شد. بر اساس صالح دید کارگروه اپیدمیولوژیست و متخصصین طب سنتی گویه ای حذف نشد، زیرا در جدول توافقی، مجموع توافق کامل و نسبی برای گویه هایی که کاپای اصلاح شده یا جیوت کمتر از ۰،۴ داشتند، قابل قبول بود. پس از انجام روایی سازه به روش گروه های شناخته شده، آنالیز واریانس انجام شد و ۱۱ گویه باقی ماند. برای تایید روایی سازه اول می بایست مقدار پی از نظر آماری معنادار (سطح معناداری کمتر از ۰،۰۵) باشد. ثانیاً می بایست روند صعودی و یا نزولی مشاهده شده منطبق با وضعیت خشکی، اعتدال و تری باشد. ثالثاً اختلافات مشاهده شده بین هر دو گروه نیز از نظر آماری معنادار باشد (سطح معناداری آماری ۰،۱ در نظر گرفته شد). در تحلیل عاملی ۳ عامل شامل میزان چربی و ترهل، میزان عضله و فاکتور سوم میزان رطوبت پوست و مخاط استخراج شد. در نهایت برای تعیین نقطه برش پرسشنامه و چک لیست تعیین تری خشکی مزاج کبد از آزمون ANOVA در حالات مختلف استفاده شد و با رسم منحنی راک نقطه ی برش مناسب با تاکید بر ویژگی بالا معین شد. حساسیت و ویژگی گروه ها در نقاط برش تعیین شده برای پرسشنامه و چک لیست در جداول زیر آمده است.

Scales	Domain	Score	Sensitivity	Specificity
پرسشنامه Questionnaire	Dryness	$205/63 \leq$	57%	88%
	Temperate	237/4 - 205/64	-	-
	Wetness	$5/237 \geq$	72%	88%
چک لیست Check List	Dryness	$301 \leq$	0.890	76
	Temperate	333/3-300	-	-
	Wetness	$333/4 \geq$	84.7	78.6

نکته: پس از انجام مراحل روانسنجی مشخص شد نبض جزء معیارهایی است که از نظر میزان ضرورت و اهمیت در مراحل تعیین روایی محتوا کاملاً معنی دار است اما در مرحله روایی سازه به دلیل عدم تبحر یا وجود عوامل مداخله گر فراوان از معیارهای تشخیصی حذف شد. ۵ فاکتور از اجناس عشره یعنی لون، ویژگی مو و کیفیت خواب، تضرر و انتفاع (انفعال از کیفیات اربعه) و اعراض نفسانی به طور کامل در مراحل روانسنجی ابزار سنجش سوء مزاج تر و خشک کبد حذف شدند. در این خصوص لازم به توضیح است که برخی از این شاخص ها در پرسشنامه گرمی - سردی کبد که بزودی منتشر خواهد شد اعتبار خود را نشان داده اند و برخی هم علیرغم دقت بالا و توجه ویژه تیم پژوهش رابطه معناداری با مزاج تعیین شده نداشتند و بر اساس متد مشخص شده بالاجبار در فرایند اعتبار سنجی حذف شده به پرسشنامه نهایی نرسیدند. این مساله اهمیت پژوهش های میدانی و اعتبار سنجی بسیاری از تئوری ها مطرح شده در منابع طب ایرانی را بیش از پیش نشان می دهد.

پژوهشگران محترم می توانند تا زمان چاپ مقاله مستند این پرسشنامه به پایان نامه آن رفرنس دهند:

Hakimi F. Development and clinimetrics of diagnostic tool of Wet and Dry dystemperament (sue- mizaj) of liver in Iranian Traditional Medicine (Persian medicine): Shahid Beheshti University of Medical Science; 2019. [PhD Thesis]

این پرسشنامه و چک لیست در سایت مزاج در دسترس پژوهشگران قرار دارد

Mezaj.org

دکتر فاطمه حکیمی

متخصص طب ایرانی و از اساتید دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان

Dr_fhakimi1384@yahoo.com